

A kategoriális szemlélet és a létkérdés

Néhány megfontolás a *Logikai vizsgálódások* heideggeri recepciójához¹

Heidegger több helyütt is megemlíti, hogy a fenomenológiához Husserl *Logikai vizsgálódások* című művének alapos tanulmányozása révén jutott közel. A „Mein Weg in die Phänomenologie” című visszatekintésében részletesen leírja azt a folyamatot, ahogy e művet – többszöri nekirugaszkodás révén – elsajátította. Amint ott írja, „úgy maradtam évekig e mű bűvkörében, hogy a többszöri újraolvasás ellenére sem tudtam kielégítően számot adni magamnak arra vonatkozóan, hogy valójában mi tart fogságban.” (SD: 82. o.) Heidegger nem csak a tanulóéveiben, hanem első nagy alkotói korszakában is, melyet a *Lét és idő* megírása zárt le, küszködött a fenomenológiával: megpróbálta a fenomenológiából felé áradó varázst megfejteni, és a saját „hozott” problematikájában termékennyé tenni e megközelítésmódot.

Heidegger két időszakban kísérelt meg tematikus módon választ adni e kérdésre: miben áll a husserli fenomenológia rá gyakorolt hatása, hogyan és mennyiben kapcsolódott pozitívan a *Logikai vizsgálódások* fenomenológiájához. Először a *Lét és idő* megírását közvetlenül megelőző években próbált választ adni e kérdésre, akkor, amikor végső lendületet vett a saját filozófiai mű megírásához. Másodszor pedig életének utolsó évtizedében, amikor már letisztultan, a megbékélő öregkor távlatából tekinthetett vissza mesteréhez fűződő kapcsolatára. A két számvetés alapvetően ugyanabba az irányba mutat, ugyanakkor nem lényegtelen hangsúlyeltolódások is megfigyelhetők.

Az első nagy számvetés kulcsszövege kétségtelenül az az előadássorozat, melyet Heidegger 1925 nyarán tartott a marburgi egyetemen (vö. GA 20: 28-124. o.). Itt a *fenomenológiai módszer* problémái mellett még három alapvető, egymással és persze a módszer kérdéseivel összefüggő problémakört elemez Heidegger: az *intencionalitás*, a *kategoriális szemlélet* és az *a priori fogalmait*.² Heidegger a husserli fenomenológia igazi centrumának az intencionalitás fogalmát tekinti. Erre összpontosulnak alapvető módszertani fejtegetései és innen indul a másik két kulcsfogalom elemzése is. „A kategoriális szemlélet

¹ A tanulmány megírását az OTKA (T 76 865) támogatta.

² E kérdéskörök analízise természetesen nem csupán a husserli fenomenológia tömör és mély bemutatását jelenti, hanem egyben jelzi azokat a csapásirányokat is, amelyek mentén Heidegger a fenomenológia transzformációja során elindul.

[...] az intencionalitás alapszerkezetének egyik konkrécioja.” (GA 20: 98. sk. o.) Az a priori fogalmának husserli értelmezése pedig a kategoriális szemléletre és az intencionalitásra megy vissza – hangsúlyozza Heidegger ugyanott.

1973-ban Zähringenben tartott szemináriumok (v.ö. GA 15: 372-400. o., magyarul: 10-31. o.) irányvétele ugyan megegyezik a ’25-ös előadásokéval, a *sorrend* viszont megváltozik: míg ’25-ben az intencionalitás az elsődleges, s a kategoriális szemlélet az intencionalitás módusának tekinthető, addig a késői számvetés a kategoriális szemlélettel kezdi a tárgyalást. Úgy vélem, hogy e hangsúlyeltolódás magyarázata a heideggeri filozófia fordulatóban, az úgynevezett „Kehre”-ben keresendő. Míg a *Lét és idő* Heideggere az ittlét analízise révén próbált meg eljutni a létre mint olyanra vonatkozó kérdés kidolgozásához és megválaszolásához, addig a késői Heidegger számára már a lét és a léttörténet (Seinsgeschichte) az elsődleges, s a lét felől kísérli meg elgondolni az ittlétet is. Míg tehát a *Lét és idő*ben az ittlét intencionalitása³ felől vezet az út a létproblemátika felé, addig a „Kehre” után a lét elgondolása felől közelítünk az önmagán túllépő ittléhez.

Akárhogy is, Heidegger minden fontos beszámolója szerint a kategoriális szemlélet husserli elgondolása döntő ösztönzést és bátorítást jelentett számára, hogy eljusson a *létkérdés*hez, a filozofálás ontológiai fordulatóhoz: „Ahhoz, hogy a lét értelmére vonatkozó kérdést egyáltalán fel lehessen tenni, a létnek *adottnak* kell lennie [...]. Husserl teljesítménye éppen a lét megjelenítésében (Vergegenwärtigung des Seins) állt, amely a kategóriában fenomenálisan jelenlévő. E teljesítmény révén végre talajt éreztem a lábam alatt: a ’lét’ nem puszta fogalom, nem tiszta absztrakció, amely levezetés útján nyerhető.” (vö. GA 15: 378. o., magyarul: 14. o.). Ha a lét adottságként van jelen a hétköznapi tapasztalatban, amelyből fenomenológiai analízis segítségével kinyerhető, akkor lehetővé válik a filozófia ontológiai fordulata, melyet Heidegger Arisztotelész és a klasszikus német filozófia örökségének újraélesztése révén próbált meg véghezvinni.⁴

Kategoriális szemlélet és létkérdés: tanulmányunkban arra próbálunk választ kapni, hogy miként nyújthatott Husserl felfedezése Heidegger számára döntő segítséget egy olyan

³ Heidegger persze a *Lét és idő*ben sem használja az intencionalitás kifejezést. ”Emellett fontos felismerjük azt az indíttatást, amelyet Heidegger a husserli intencionalitás fogalomtól kapott. Miután megkapta ezt az indíttatást, Heidegger dolga az volt, hogy megvizsgálja, mi az, amit eredendően az intencionalitás tartalmaz. Ha ugyanis alapjáig átgondoljuk az intencionalitást, ez azt jelenti, hogy az itt-lét ek-sztatikájára alapozzuk.” (GA 15: 384. o., magyarul: 18. sk. o.)

⁴ Richard Schaeffler „Heidegger és a teológia” című írásában szépen megmutatja, hogy Heideggerre, aki a katolikus teológia hallgatójaként kezdte egyetemi tanulmányait, komoly hatást gyakorolt a Tübingeni Katolikus Iskola ontológiai és transzcendentál-filozófiai irányultsága. „Filozófiai tekintetben tehát a ’Tübingeni Katolikus Iskola’ érdeme abban állt, hogy összekapcsolta a katolikus hagyományban mindig is rejtetten meglévő ontológiai hagyományt a német idealizmus transzcendentálfilozófiájával.” (Schaeffler 2001: 184. o.)

fordulat végrehajtásához, amely megkísérelte a már Descartes óta ismeretelméleti irányultságú nyugati filozófia ontológiai áthangolását. Hogy e kérdésre *részleteiben* választhassunk, a következő lépéseket kell megtennünk: 1.) a kategoriális szemlélet husserli fogalmának áttekintése; 2.) megvizsgáljuk a heideggeri létkérdés kapcsolódási pontjait a kategoriális szemlélethez, továbbá megpróbáljuk felderíteni azokat a pontokat, ahol Heidegger átértelmezte Husserl eredeti elgondolásait.

A kategoriális szemlélet Husserlnél

Mivel e kötetben szerepel Dieter Lohmar kiváló értelmezése, melyet a kategoriális szemlélet – a „VI. logikai vizsgálódás”-ban kifejtett – husserli fogalmáról adott,⁵ ezért itt elegendőnek tűnik annak a néhány pontnak a fölvezetése, melyeknek az értelmezésünk szempontjából különös jelentősége van.

Husserl megkülönbözteti az úgynevezett „egyszerű észlelést” (*schlichte Wahrnehmung*) és az ezen az egyszerű észlelésen alapuló, fundált aktusokat. Az egyszerű észlelésben az észlelt dolgot úgy mond „egy csapásra” vesszük észre. Ez az észlelés nem szorul artikulálásra, az észlelt dolog egyszerűen megjelenik számunkra (vö. *Hua* 19/2: 676. sk. o.). Ennek az egyszerű észlelésnek az alapján hajthatók végre olyan szemléleti aktusok, melyek már komplex, – Husserl kifejezésével – többsugaras szerkezetűek, s amelyek már kifejezetten kategoriális mozzanatokra irányulnak.

Lohmar értelmezésében felhívja arra figyelmet, hogy Husserl három fokozat összefüggéseként ábrázolja a kategoriális aktus struktúráját. Az első, kiinduló szint tehát az egyszerű észlelés, amely révén „a tárgyat mintegy *tagolatlanul-egyben* intencionáljuk.” (Lohmar 2008: 214. o.) A második lépésben már a korábban tagolatlan egységből kiemelünk bizonyos mozzanatokot, s ugyan még az egész tárgyra irányulunk, ám már egy bizonyos mozzanatán keresztül tekintjük ezt az egészet, pl. az előttünk fekvő papírdarabot már *fehér* papírként szemléljük. A harmadik lépésben történik az igazi átmenet, amennyiben már a látott tárgy különböző mozzanatait predikatív módon elkülönítjük és egybekapcsoljuk az „ez a papír fehér” kijelentés segítségével. Az egyszerűen észlelt tárgyat itt már papírként és fehérként ragadjuk meg, s e két kategoriális mozzanatot szintetikusán össze is kapcsoljuk. „Ezt a három lépést, vagyis (1) az első, egyszerű egészes észlelést, (2) a kiemelő, tagoló különös

⁵ Lohmar 2008: 209. sk. o.

odafordulásokat és (3) a tulajdonképpeni kategoriális együttértést minden szintetikus-kategoriális forma esetében megtaláljuk.” (Lohmar 2008: 216. o.)

A fenomenológia tudományossága szempontjából kitüntetett szerepe van a kategoriális szemlélet egy típusának, nevezetesen az ideatív absztrakciónak, az általános, vagy lényegszemléletnek. Ennek a kategoriális aktusnak az ad kitüntetettséget, hogy „az absztrakciósaktusban [...] *maga* az általános *adott*; ezt nem pusztán szignikatív módon gondoljuk, ahogy az általános nevek puszta megértésének esetében történik, hanem megragadjuk, *szemléljük* azt. Bizonyos, hogy ebben az esetben *az általános szemléletéről* illetve pontosabban *észleléséről* szóló beszéd teljes mértékben jogosult.” (Hua 19/2: 691. o.) Lohmar értelmezésében hangsúlyozza, hogy a lényegszemléletre vonatkozó „aktuselemzésnek az alapvető modellje a kategoriális szemlélet három fázisa, vagyis az egészes észlelés – különös észlelés – kategoriális szintézis modellje.” (Lohmar 2008: 219. sk. o.) A lényegszemlélet esetében is tehát arról beszélhetünk, hogy a kiindulópont a tárgy, pl. egy darab fehér papír egyszerű, nem-fundált szemlélése, ezután az elkülönítő figyelem a papír fehérségére irányul, s az ideatív absztrakció innen lép tovább a fehér mint olyan irányába.

A kategoriális szemlélet és a létmegértés

Jól ismert, hogy Heidegger filozófiai munkásságának vezérmotívumát a létkérdés jelenti: a heideggeri vizsgálódások a húszas évek közepétől egészen a filozófus haláláig e kérdés körül forognak. Főművében, a *Lét és idő*ben is a gondolatmenet kifejtése a lét értelmére vonatkozó kérdés mentén történik. Heideggernek ezért elsődleges érdeke fűződött ahhoz, hogy módszertani szempontból kielégítő hozzáférést biztosítson a lét problematikájához. A husserli fenomenológia többek között azért adhatott Heidegger számára döntő impulzust, mert olyan módszertani eszközöket kínált, melyek segítségével a lét mint adottság vált hozzáférhetővé. A kategoriális szemlélet husserli fogalma hozta meg az áttörés lehetőségét Heidegger számára: a létkérdés tematikus kidolgozásán keresztül fordulatot elérni a modern nyugati filozófia fősodrának ismeretelméleti megalapozottságával szemben.

A létkérdés és a kategoriális szemlélet összefüggéseinek elemzésekor nyilvánvalóan két feladat adódik. Egyfelől közelebbről meg kell vizsgálnunk, hogy Heidegger mennyire szorosan követi Husserl eljárását saját, a létkérdést érintő vizsgálataiban, másfelől számba kell vennünk azokat a pontokat, ahol Heidegger – a saját filozófiai érdekeit követve – önálló megoldásokkal alapvetően módosítja a husserli verziót.

Husserl kiindulópontja, mint láttuk, az úgynevezett egyszerű észlelés, ahol az egyszerűséget nem abban az értelemben kell felfognunk, hogy valami elemi, tovább nem bontható dologról lenne szó, hanem arról, hogy az észleleti tárgy ebben a formában adódik „egy csapásra” a közvetlen szemlélet számára. Heidegger is kitér elemzésében ennek az egyszerűségnek az értelmezésére: „*Egyszerűség olyan aktusok hiányát jelenti, melyek ráépült módon csak utólagosan képeznek egységet. [...] Az egyszerű megragadásban a tárgygész explicit módon adott a dolog testi azonosságának az értelmében.*” (GA 20: 82. sk. o.) Az egyszerű észlelés tárgya a heideggeri terminológiába átfordítva – „a jelenlévő létező maga”. (uo. 83. o.)

Heidegger a lét kutatását szolgáló filozófiai vizsgálataiban persze nem az egyszerű észleletből indul ki, hanem az úgynevezett létmegértésből; a létmegértés Heidegger szerint az emberi ittlét alapvető meghatározottsága, amely nélkül már a hétköznapi emberi létezés is elgondolhatatlan. „*Ez az átlagos és homályos létmegértés faktum.*” – írja Heidegger a *Lét és idő* kezdetén (SZ: 5. o., magyarul: 21. o.). Úgy lehetne talán ezt a gondolatot átfogalmazni, hogy az a hétköznapi ismertség, amellyel a tárgyainkkal, embertársainkkal, önmagunkkal intim közelségben együtt élünk, úgy konstituálódik, hogy abban meghatározó szerepet játszik annak megértése, hogy miként *vannak* ezek a dolgok és emberi lények.

A husserli kiindulóponttal való strukturális párhuzam éppoly tanulságos, mint amilyen lényeges észrevennünk azt a radikális fordulatot, melyet Heidegger a husserli gondolatmenet adaptációjának kezdetén végrehajtott.

Mindkét esetben a kiindulópontot *az eredetileg tagolatlan, ám a későbbi analízisben tagolásra szoruló, egészes jellegű tapasztalat jelenti.* Az eredeti tapasztalati egység tagolását nem a filozófia kezdi el, hanem inkább arról van szó, hogy a filozófia támaszkodik erre a nem-filozófiai tagolódási folyamatra, s azt *radikalizálja*. Husserlnél az egyszerű észlelés első tagolását már a hétköznapi figyelem végzi el, amikor a tárgy észlelésében a tárgy egészétől egy-egy mozzanatára kezd irányulni. A még mindig hétköznapi predikáció, „ez a papír fehér”, ezt az átalakuló figyelmet fejezi ki és rögzíti. A tudományos érvényesség kezdeteiről pedig akkor beszélhetünk, ha a részmozzanatokra már az ideatív absztrakció irányul.

Heidegger esetében is a hétköznapi, egészes és eredetileg tagolatlan tapasztalat analitikus kibontásáról és radikalizálásáról beszélhetünk. A hétköznapi létmegértés Heidegger szerint „homályos” (SZ: 5. o., magyarul: 21. o., „ingadozó” (uo.), „elmosódott”

(uo.), egészre vonatkoztatott,⁶ melyet már a hétköznapi értelmezésekben is tagolunk.⁷ E hétköznapi tapasztalat artikulálását és fogalmi megragadását a tudomány kezdi elvégezni. „A tudományos kutatás ezeknek a tárgyterületeknek a kiemelését és első rögzítését még naiv és elnagyolt módon végzi.” (SZ: 9. o., magyarul: 25. o.) A filozófia nemcsak a tudományok naivan végrehajtott létértelmezéseit mélyíti el, hanem a hétköznapi létmegértésben rejlő lehetőségeket egészükben próbálja meg kibontani, radikalizálni. „A létkérdés tehát nem más, mint egy magához az ittléthez tartozó lényegi tendenciának, a preontologikus létmegértésnek a radikalizálása. (SZ: 15. o., magyarul: 31. o.)

Első közelítésben a létmegértés fogalma két szempontból jelent alapvető szerkezeti módosítást a husserli elgondolásokhoz képest. Az egyik módosítás értelme az ontológiai differencia gondolatának bevezetése a fenomenológiába. Husserlnél az egyszerű észlelés tárgya egy létező dolog, s erre az alapvető észlelésre épülhet olyan fundált kategoriális aktus, melynek tárgya a lét, amely azonban egy kategória a sok közül, emlékezzünk például a felsorolásra a „VI. logikai vizsgálódás” 40. §-ából: „A jelentésekben tehát nagyon különböző karakterek részeit találjuk, és közöttük itt különösen azok tűnnek ki, amelyek olyan formaszavak által fejeződnek ki, mint: *az, egy, némely, sok, kevés, kettő, van, nem, amelyik, és, vagy* stb., továbbá pedig a szavak főnévi és melléknévi, többes és egyes számú képzésformája által, stb.” (Hua 19/2: 658. o.)

Heidegger ellenben a létet nemcsak hogy kiemeli a többi kategória közül, hanem a létező és a lét differenciáját teszi meg a problematika centrumává. Döntő jelentőségű, hogy e differencia bevezetésével *a további értelmi sokféleség kibontakoztatása már a létre vonatkoztatva történik meg. A heideggeri koncepcióban az értelmek a léttel kerülnek korrelatív viszonyba*, a különböző értelmi horizontok a létező létét világítják be, kiemelve egy-egy adott mezőt a lét egészen belül. Ezért lesz a *Lét és idő* főkérdése a lét értelmére vonatkozó kérdés, hiszen a létnek mint olyannak is rendelkeznie kell a korrelatív értelem-párral.

A létmegértés fogalmában rejlő másik alapvető strukturális átrendezés a lehető legszorosabban összefügg az értelem kérdésével; a létmegértés azt is jelenti ugyanis, hogy a létre a megértés irányul, a megértés pedig Heidegger szerint csak annyiban működhet,

⁶ „Egy eszközről szigorúan véve sohasem mondhatjuk, hogy ‘van’. Az eszköz létéhez mindig hozzátartozik az eszköz egész, amelyben ez az eszköz az lehet, ami.” (SZ: 68. o., magyarul: 88. o.)

⁷ „A körületekintés felfed, ami azt jelenti, hogy a már megértett világértelmezetté válik. A kézhezállók kifejezetten a megértő tekintet elé kerül. Minden előkészítés, elrendezés, javítás, kiegészítés oly módon megy végbe, hogy a körületekintésben kézhezállót a maga azért-hogyában szétbontjuk-értelmezzük és ennek megfelelően gondoskodunk róla. [...] A legközelebbi dolgok egyszerű látása (das schlichte Sehen), miközben dolgozunk van velük, [...] eredendően magában hordja az értelmezés struktúráját [...]” (SZ: 148. sk. o., magyarul: 178. sk. o.)

amennyiben valamilyen *értelemre* vonatkoztatott előrevetés (Entwurf) működik benne.⁸ A megértés tehát mint az emberi ittlét létmódja a tárgyat bizonyos értelmek szerint annak lehetőségeire tekintettel tárja föl. Az értelmek jelentik a megértés számára azokat a vonatkoztatási pontokat, szempontokat, melyekre tekintettel a megértendő dolog feltárhatóvá válik.⁹ Így van ez a létmegértés esetében is. „Szigorúan véve az értelem a lét megértése elsődleges előrevetésének irányultságát jelenti. [...] A létező csak azért 'bír' értelemmel, mert az – mivel létként előzetesen fel van tárva – a lét előrevetésében, azaz annak szempontjából érthetővé válik. A létmegértés elsődleges előrevetése 'adja' az értelmet.” (SZ: 324. o., magyarul: 375. sk. o.)

A létmegértés fogalmával tehát Heidegger két alapvető jelentőségű strukturális átrendezést hajtott végre. 1.) A lét és a létező közötti megkülönböztetés segítségével a létező létét tette a filozófiai vizsgálódás centrumába, más szóval az ontológiai dimenziót tette a filozófiai kutatás elsődleges terepévé.¹⁰ 2.) A megértés fogalmának bevonásával az értelem (Sinn) pozícióját dinamizálta: az értelem itt olyan vonatkozási pont (Woraufhin),¹¹ amelyre tekintettel tárja föl a megértés a létet. A lét bármely feltárása értelmet tételez föl, amely az ittlét történetiségéből következően maga is történeti jellegű.

Ezek az alapvető jelentőségű strukturális átrendeződések képezik az archimédeszi pontját a fenomenológia *ontológiai, pragmatikus, egzisztenciális és történeti-hermeneutikai fordulatának*, melyet Heidegger a fenomenológiában a húszas években végrehajtott. A fordulat pontosabban a következő négy fő mozzanatot tartalmazza: 1.) a filozófia megközelítésmódja ismeretelméleti irányultságából ontológiaivá válik; 2.) a gyakorlati, pragmatikus és 3.) az egzisztenciális szempontok meghatározó jelentőségre tesznek szert; 4.) a vizsgálatok történeti-hermeneutikai perspektívából lesznek végrehajtva.

1.) Ontológiai fordulat. A lét és a létező elvi megkülönböztetése képezi – magától értetődő módon – az ontológiai fordulat alapját. Azáltal, hogy Heidegger *az elemi, még tagolatlan, egészes tapasztalatot létmegértésnek tekinti, feltételezi, hogy az emberi tapasztalat már eleve a 'kinti' világra vonatkozik, a magukról a dolgokról szól, nem pedig*

⁸ „Miért hatol a megértés a benne feltárhatók valamennyi lényegi dimenziójának megfelelően mindig a lehetőségekbe? Mert a megértés önmagában azzal az egzisztenciális struktúrával rendelkezik, amit *előrevetésnek* nevezünk.” (SZ: 145. o., magyarul: 174. o.)

⁹ „Az értelem az előrevetés az előzetes birtoklás, az előzetes látásmód és az előzetes fogalmiság által strukturált irányultsága, amelyből valami mint valami érthetővé válik.” (SZ: 151. o., magyarul: 181. o.)

¹⁰ Úgy is meg lehet fogalmazni a fordulat lényegét, hogy Heidegger az ontológiai differencia gondolatának segítségével megkísérelte a transzcendentálfilozófia deszubjektívizálását. (Erről részletesen írok: Schwendtner 2008: 93. skk. o.).

¹¹ A korábban idézett szövegben a „Woraufhin” magyar megfelelőjeként – a *Lét és idő* magyar fordítására támaszkodva – az „irányultság” szerepel.

tudati tárgyokról, vagy a szubjektivitásban rejlő lehetőség-feltételekről. A létmegértés fogalma arra is utal, hogy a mindennapiságban már intim viszonyban vagyunk a világunkkal, s ez az involváltság elgondolhatatlan anélkül, hogy ne valóban a dolgok létéről, valóságos mibenlétéről szereztünk volna ismertséget. Természetesen ez az ismertség az emberi ittlét számára *értelmi összefüggésként adódik*, ám a létmegértés fogalma éppen azt jelenti, hogy ezek az értelem-összefüggések *a dolog létének* bizonyos oldalait tárják föl számunkra. A husserli korrelációs gondolat¹² tovább él a heideggeri fenomenológiában.

A lét és a létező megkülönböztetésének van még egy nagyon fontos értelme, Heidegger e megkülönböztetés segítségével kísérli meg a transzcendentális gondolkodást továbbvinni, s egyidejűleg deszubjektivizálni. A létmegértés ugyanis e koncepció szerint azt a tapasztalati játéktérre hozza létre, amely előfeltételül szolgál, hogy egyáltalán létezőkkel érintkezhessünk, találkozassunk. A létezővel való emberi találkozás lehetőség-feltétele tehát nem csak az emberi megértésben, értelemben rejlik, hanem *magában a létező létében is*. A kanti és neokantiánus¹³ transzcendentálfilozófia számára megkérdőjelezhetetlen kiindulópont volt az emberi tapasztalás lehetőség-feltételeinek szubjektív eredete, Heidegger a létmegértés fogalmával ezt a megközelítésmódot szerette volna alapjaiban megkérdőjelezni.

2. *Pragmatikus fordulat.* A létezők létével való intimitás Heidegger szerint elsősorban a mindennapi létmódoknak a sajátja – az igazi és legelemibb intimitást a létezők létével abban a hétköznapi napi rutinok gyakorlata során szerezhethetjük meg. Eszerint a primér és elsődleges tapasztalat, amelyből minden filozófiai elemzésnek ki kell indulnia, a dolgokkal és embertársainkkal való mindennapi együttlétből származik. Úgy tűnik, hogy Heidegger még a mindennapi tapasztalatokon belül is kitüntetett jelentőséget tulajdonított a tárgyainkkal való tevékenykedésnek, – ha nem is így nevezte – az eszközhasználatnak. Az ember elsődlegesen tevő-vevő lény, amely már eleve eszközök, holmik egymásra utaló összefüggésében mozog.

A hétköznapi használat tárgyainak *léte* a kézhezállóság, melyet a környezeti világ *értelem*-összefüggései révén fedünk föl. A korrelációs összefüggés két pólusán két egészes összefüggés jelenik meg: a kézhezálló dolgok léte valójában rendeltetés-egész, amelyet egy jelentés-egész tár föl a hétköznapi tevékenykedés számára. Itt mutatkozik meg leginkább, hogy a *létmegértés* Heidegger számára *képesség* arra, hogy lenni, tevékenykedni tudjunk – *lennitűdés* (Seinkönnen). Azáltal, hogy a létet nem az észlelés, hanem a megértés fölől

¹² „A tapasztalati tárgy és az adottságmód ezen egyetemes korrelációs a priori-jának első jelentkezése (miközben, 1898 táján *Logikai vizsgálódások* című művemben dolgoztam) oly mélyen megrázott, hogy azóta életem egész munkáját ezen korrelációs a priori rendszeres kidolgozásának szenteltem.” – írta Husserl a 30-as években (*Hua* 6: 169. o., magyarul: I. köt. 210. o.).

¹³ Ne felejtjük el, hogy a korabeli filozófia világ meghatározó eleme éppen a neokantianizmus volt.

próbálja hozzáférhetővé tenni, Heidegger kaput nyitott egy olyan filozófiai megközelítés számára, amely az emberi *tevékenységet* tekinti az dolgok mibenlétéhez való hozzáférés legmegfelelőbb módjának.

3. *Egzisztenciális fordulat.* Az eddigiekben azt láttuk, hogy Heidegger szigorúan tartja magát a hozzáférésmód – tárgy korrelációjának husserli elvéhez, s ennek megfelelően a lét megértését e létre vonatkozó értelem működésbe lépéséhez köti. Az emberi ittlét létét, mint szabad létet azonban e tekintetben határpozícióba helyezi: úgy véli ugyanis, hogy szabadságunk éppen akkor fog igazán megnyilvánulni és hozzáférhetővé válni, ha az emberi ittlétet a világ felé irányító értelem-összefüggések összeomlanak. A szorongásnak Heidegger szerint ugyanis az ad különös filozófiai jelentőséget, hogy e hangoltság következtében a világ irrelevanttá válása megtörténik: a szorongás hatására „a kézhezálló és a meglévő világon belül felfedett rendeltetés-egésze mint olyan jelentőség nélkülivé válik. A rendeltetés-egész magába roskad. A világot a teljes jelentésnélküliség jellemzi.” (SZ: 186. o., magyarul: 219. o.)

A szorongás által létrejött egzisztenciális pozíciónak az lesz a módszertani szempontból fontos jelentősége, hogy az emberi ittlét számára önnön létét, mint szabad-létet tárja föl. „A szorongás megnyitja az ittlétben a *létet* a legsajátabb lenni-tudásra, azaz a *szabadlétet* az önmagát választás és megragadás szabadságára.” (SZ: 188. o., magyarul: 221. o.) A jelentések összeomlásának az a figyelemre méltó következménye, hogy az ittlét *léte* tárul föl az *egzisztenciális* megértés számára. Egzisztenciális határhelyzetek tapasztalatában is lét nyilvánul meg, igaz, nem akármilyen lét, hanem az egzisztencia szabad-léte. Ha visszavetítjük e lét-tapasztalatot kiindulópontunkra, a husserli kategoriális szemléltre, akkor beláthatjuk azt a hatalmas ívet, mely az eredeti husserli koncepció és Heidegger által megvalósított egzisztenciális értelmezés között húzódik. Ugyanakkor azt is érdemes látnunk, hogy a határhelyzetekben megvalósuló egzisztenciális megértés esetében is *a lét adottságként nyilvánul meg*.

4. *Történeti-hermeneutikai fordulat.* A lét a heideggeri koncepció szerint a megértés számára értelmek közvetítésével adódik. Eszerint a megértés – értelem – lét hármasságban kell elgondolnunk a Heidegger által módosított problematikát. E korrelatív összefüggés bevezetése azonban azt is jelenti, hogy a lét megértésében kulcsszerepet játszik, hogy az emberi ittlét az értelmeket történetileg közvetített hagyományként birtokolja, s ennek megfelelően az értelmek a hagyományképződés és -átadás összefüggésébe vannak ágyazódva. Ebből viszont az következik, hogy a lét-megértés, amely értelmek által megy végbe, alapvetően *történeti jellegű*. „Az ittlét a maga mindenkori létmódján – következésképp a hozzá tartozó létmegértéssel együtt – átörökölt ittlét-értelmezésbe nőtt bele, és abban nőtt

fel. Mindenekelőtt és bizonyos területen mindig is ebből érti meg magát.” (SZ: 20. o., magyarul: 36. o.)

A mindenkori hétköznapi létmegértés abban a történeti dinamikában alakul ki és rögzül, ahogy nemzedékek egymásnak átadják világ- és ittlétértelmezéseiket. E mindenkori hétköznapi értelmezésre épülnek a különböző tudományos és filozófiai létértelmezések, melyek így együtt alkotják a filozófia számára a „nullpontot”, ahonnan az önálló filozófiai értelmezés munkája elindulhat. A filozófiai létértelmezésnek emiatt mindig meg kell küzdenie *a már adott, a fogalmakba, sémákba, gondolatrendszerekbe beleivódott létértelmezésekkel*. Ezt a gondolati küzdelmet, melyet leginkább egy visszafelé haladó leépítő elsajátításként jellemezhetünk, Heidegger destrukciónak nevezi. E hermeneutikai munka alapvető része annak a programnak, amely a létmegértés különböző szintjeinek az analizálásával végső soron a lét értelmére vonatkozó kérdést szeretné feltenni és megválaszolni. „A lét értelmére vonatkozó kérdés [...] végül is magától jut el oda, hogy mint historikus kérdést értse önmagát.” (SZ: 21. o., magyarul: 37. o.)

Elemzésünk legfontosabb tanulsága talán abban fogalmazható meg, hogy a husserli fenomenológia Heidegger által véghezvitt átalakítása *még azokon a pontokon is azonnal és maximális erővel* megvalósult, ahol Heidegger kifejezetten pozitívan közeledett mesterének gondolatvilágához, azzal a szándékkal, hogy *felhasználja azokat a gondolatokat a saját filozófiájának kiépítésekor*. Úgy tűnik, hogy *nincs ártatlan gondolati átvétel*, nem lehetséges gondolati elemeket, mint valamiféle építőköveket felhasználni, s egy másik gondolati építménybe beépíteni. Az építőkö a beépítéssel együtt metamorfózison esik át, alkalmazkodik a befogadó filozófia belső logikájához.

Husserl, mint láttuk, a kategoriális szemlélet problematikáját az úgynevezett „egyszerű észlelés” fenomenológiai analizálásának segítségével bontotta ki. Megmutatta, hogy az emberi tapasztalat elemi egysége, egy tárgy észlelése önmagában tagolatlan egységet képez, amely ugyanakkor már a hétköznapi tapasztalati folyamatokban is differenciálódáson, tagolódáson mehet keresztül. Az egyszerű észlelés tagolását és differenciálását a tudományos-filozófiai analízis viheti tovább, eljutva olyan eidetikus belátásokhoz, lényegszemléletekhez, melyek nélkül – Husserl szerint – tudomány nem lehetséges.

Heidegger átveszi Husserl alapintencióját: ő is azt mondja, hogy az egyszerű, egészes tapasztalatokból kell kiindulni, úgy véve őket, ahogy a mindennapi életben

adódnak számunkra. A fenomenológia feladatát ő is e tapasztalatok tagoló-elemző vizsgálatában látja, abban, hogy a hétköznapi tapasztalat tagolatlanul egybegyűrt anyagát differenciáló analízisnek vessük alá. És mégis, már a kiindulópont megválasztásakor, az egyszerű, tagolatlan tapasztalat meghatározásakor Heidegger *az összes, később lényegessé váló kérdésben átállítja a váltókat*, s megteremti a lehetőségét annak, hogy a *saját irányvételének* megfelelően bontakoztassa ki filozófiáját.

Heidegger végső soron a következő kérdésre adott más választ mint Husserl: Mi az egyszerű? Mi az az egyszerű, önmagában még tagolatlan, egészes tapasztalat, amelynek analízise tagoló kibontása révén létrejöhet a fenomenológia mint filozófia? Heidegger e kérdésre adott – Husserlétől eltérő – válaszával új, eredeti irányt adott a fenomenológiai gondolkodásnak. Válaszával ugyanis, miszerint a *létmegértésből* kell a fenomenológiai vizsgálódásnak kiindulnia, mint láttuk, valójában négy alapvető szempontból is átalakította a fenomenológia husserli verzióját: ontológiai, pragmatikus, egzisztenciális és történeti-hermeneutikai irányba fordította a fenomenológiát. Számunka itt az a különösen figyelemre méltó, hogy a filozófus tulajdonképpen egyetlen lépés segítségével, azáltal, hogy az egyszerű észlelés helyére létmegértést tette, sikerült sokoldalúan új helyzetet teremtenie, az egész problematikát radikálisan átalakítania.

Irodalomjegyzék

- Hua* 19/2 Husserl, Edmund *Logische Untersuchungen II.*, hrsg. von U. Panzer, Nijhoff, The Hague/Boston/Lancaster, 1984
- GA* 20 Heidegger, Martin *Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs*, hrsg. von P. Jaeger, Klostermann, Frankfurt am Main, 1979
- GA* 15 Heidegger, Martin *Seminare*, hrsg. von C. Ochwadt, Klostermann, Frankfurt am Main, 1986, részben magyarul: „Az 1973-as zähringeni szeminárium”, in: *Fenomenológia és/vagy egzisztenciafilozófia*, (szer. Bacsó Béla), Atheneum, II./1993/1., T-Twins, 10-31. o., (ford. Rózsahegy Edit)
- SD* Heidegger, Martin *Zur Sache des Denkens*, Niemeyer, Tübingen, 1969

SZ Heidegger, Martin *Sein und Zeit*, Niemeyer, Tübingen, 1993, magyarul: *Lét és idő*, Osiris, Budapest, 2001, (ford. Vajda Mihály, Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István)

Lohmar, Dieter „Kategoriale Anschauung (VI. Logische Untersuchung, §§ 40-66)”, in: *Edmund Husserl: Logische Untersuchungen* (hrsg.von Verena Mayer, Christopher Erhard), Akademie Verlag, Berlin, 2008

Schaeffler, Richard „Heidegger és a teológia”, in: Schwendtner Tibor (szerk.) *Metszésponatok. A hermeneutika és a fenomenológia határvidékén*, L’Harmattan, Budapest, 2001, 179-200. o., (ford. Toronyai Gábor)

Schwendtner Tibor *Husserl és Heidegger. Egy filozófiai összecsapás analízise*, L’Harmattan, Budapest, 2008